

Voorwoord

Martin Epe

De opdrachtenportefeuille overziend constateer ik met genoegen dat er sprake is van een steeds groter aantal projecten dat verband houdt met monitoring, ook in Rotterdam. Monitoring betekent dat een soort of soortgroep volgens een vaste methode op een bepaalde locatie en met een vaste frequentie geïnventariseerd wordt.

Dankzij de inspanningen van de beheerder van het Kralingse Bos ligt er daar al jaren een meetnet, waarbij jaarlijks de dagvlinders, libellen en sprinkhanen worden geteld en elke zoveel jaar ook de vissen, de vleermuizen, de broedvogels en de planten. Dit levert een hoop waardevolle informatie op over de ontwikkelingen die gaande zijn,

waarmee de beheerder zijn voordeel kan doen. Elders in de nieuwsbrief staat een artikel over de insectenmonitoring. Jarenlang was dit de enige plek in Rotterdam waar een meetnet aanwezig was, maar sinds afgelopen jaar is er ook in het Zuiderpark een meetnet. De grootschalige veranderingen in het Zuiderpark hebben mede als doel om de natuurwaarden te verhogen. De wethouder heeft dan ook gezegd dat hij het van belang vindt om te onderzoeken welke ontwikkelingen er plaats vinden. In 2006 zijn de meeste meetlocaties uitgezet, in 2007 – als de waterpartijen zijn aangelegd – volgen de laatste. Over ruim twee jaar zijn alle soortgroepen ten minste tweemaal

Inhoud

Dagvlinders 2003 - 2006

Kralingse Bos insecten

Winterwatervogels excursie

Nachtvlinderkursus

Portret Paraplutjesmos

geïnventariseerd en zijn de eerste voorlopige conclusies over het Zuiderpark in zijn geheel te trekken. Maar ook tussentijds zal in de nieuwsbrief natuurlijk al regelmatig te lezen zijn wat er gevonden is. Laten we hopen dat beide meetnetten een lang leven beschoren zijn en dat bij beheer en inrichting gebruik gemaakt gaat worden van de resultaten.

Natuur in Kaart

Maurice Backerra

In 2006 is het project Natuur in Kaart met succes opnieuw gestart. Mede dankzij de grote inzet van het Rotterdams Milieucentrum waren verschillende sponsors bereid om geld te investeren in Rotterdammers en de natuur waarin zij leven.

In totaal werden drie cursussen gegeven, bestaande uit één of enkele theorieavonden en een excursie. Aansluitend zijn zij naar buiten gegaan om de Rotterdamse natuur in kaart te brengen.

De resultaten van de dagvlinderkursus vindt u op de volgende pagina, gepresenteerd

tezamen met de resultaten van de Vlinderwerkgroep Rotterdam.

Over de gierzwaluwen heeft u in de vorige nieuwsbrief al uitgebreid kunnen lezen en van de winterwatervogels heeft half maart de laatste telling plaats gevonden.

Momenteel zijn de deelnemers van de cursus Mus buiten de Rotterdamse huismussen in kaart aan het brengen en zijn de vlindersaars alweer aan hun nieuwe telseizoen begonnen.

Over het verdere verloop van Natuur in Kaart blijven wij u op de hoogte houden.

Soort van de maand

In navolging van de landelijke actie 'Soort van de maand' vragen wij de komende maanden aandacht voor de volgende Rotterdamse soorten:

- januari → IJsvogel
- februari → Haas
- maart → Citroenvlinder
- april → Paraplutjesmos
- mei → Rugstreeppad

Waarnemingen van deze soorten zijn met name in de betreffende maand, maar natuurlijk ook daarbuiten van harte welkom!

Waarnemingen melden? Kijk op de achterpagina.

dagvlinders 2003 - 2006

Maurice Backerra

Het actieve ledenbestand van de Vlinderwerkgroep Rotterdam is afgelopen seizoen aangevuld met vers bloed dankzij de succesvolle beginnerscursus Dagvlinders van het project Natuur in Kaart. Dit heeft uiteindelijk geresulteerd in een totaal van bijna vijftig actieve Rotterdamse vlindersaars!

Deze vlindersaars hebben op verschillende wijzen waarnemingen verzameld. Zoals vanouds is het mogelijk om dit te doen door middel van het lopen van een vlinderroute. Dit gebeurt bij voorkeur wekelijks en is een goed meetinstrument voor het volgen van ontwikkelingen in de dagvlinderstand gedurende het seizoen en tijdens de achtereenvolgende jaren. Aangezien deze manier van tellen door het hele land wordt toegepast zijn de Rotterdamse gegevens, welke op gelijke wijze zijn verzameld, te vergelijken met de landelijke gegevens.

Al vanaf 2000 worden in Rotterdam vlinderwaarnemingen op deze zogenaamde vlinderroutes verzameld. Aangezien met ingang van seizoen 2003 het totaal aantal veldbezoeken per jaar rond de vijfhonderd is komen te liggen, door een enorme uitbreiding van tellers en routes, worden in dit artikel enkele resultaten weergegeven van de seizoenen 2003 tot en met 2006. Doordat De Vlinderstichting al vanaf 1990 dagvlinders op vlinderroutes telt wordt zover als mogelijk een vergelijking getrokken met de landelijke resultaten uit het jaarverslag 2005 (Van Swaay *et al.* 2006); de resultaten van 2006 dienen nog gepubliceerd te worden. Voor betrouwbare uitspraken over Rotterdamse trends mogen de vlinderroutes hier nog heel wat jaartjes gelopen worden.

In de periode 2003-2006 zijn op 51 vlinderroutes 21.153 exemplaren dagvlinders geteld. In totaal werden 28 soorten dagvlinders aangetroffen, met een gemiddelde van 24 per jaar. Het merendeel

van de verzamelde gegevens (91%) wordt bepaald door de volgende tien soorten.

De drie meest algemene soorten betreffen witjes. Door hun sterke gelijkenis en talrijkheid worden deze drie wel eens verward. Dit kan zorgen voor fouten in de database en dus voor verkeerde uitspraken over trends. Het blijft dus belangrijk om de witjes van dichtbij te determineren, door ze voorzichtig te benaderen of te vangen met een netje. Dit houdt uzelf scherp en de database betrouwbaar.

Klein koolwitje *Pieris rapae*

Deze vlinder vult met 9.019 waargenomen exemplaren in de periode 2003-2006 bijna de helft van de database. Gemiddeld werden er tijdens een bezoek op een vlinderroute zes exemplaren waargenomen. De laatste twee seizoenen laten een flinke toename zien ten opzichte van het eerste en tweede jaar. Ook landelijk gezien was een opleving in 2005 te zien. Aan de Rotterdamse resultaten te zien zou dit zich ook in 2006 landelijk kunnen hebben doorgezet.

Groot koolwitje *Pieris brassicae*

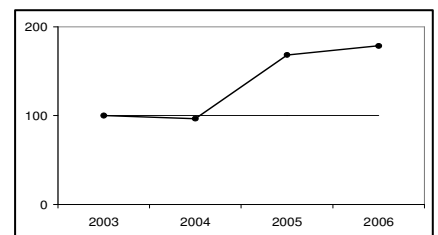
Met 2.719 exemplaren staat het Groot koolwitje op een tweede plaats. Na een landelijke stijging in 2005 werd voorspeld dat 2006 en 2007 goede jaren zouden worden voor deze soort. In Rotterdam is het Groot koolwitje in 2005 meegegaan, maar blijft in 2006 vrijwel gelijk.

Klein geaderd witje *Pieris napi*

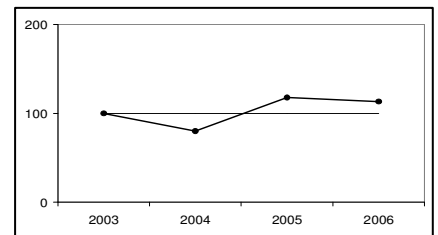
Landelijk gezien is deze soort stabiel. De jaren 2003 en 2004 lieten echter een duidelijk dalende lijn zien, in 2005 was deze enigszins herstellende. Dit alles in tegenstelling tot de Rotterdamse situatie. Na de warme zomer van 2003 laat het Klein geaderd witje zich steeds vaker zien. Van 46 Rotterdamse routes is deze soort bekend.

Kleine vos *Aglais urticae*

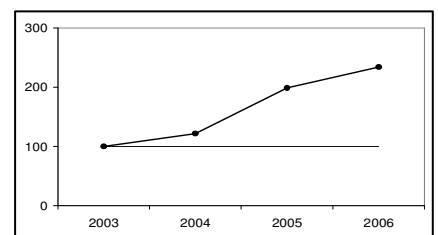
Het jaar 2003 was landelijk een extreem goed jaar voor de Kleine vos. Na een lange dip leek het weer goed te gaan. Helaas bleef het bij dit ene jaar: 2004 ging het aantal weer terug naar het niveau van 1999. Zover kunnen we in Rotterdam niet terugkijken. De afname na 2003 is echter wel duidelijk te zien.

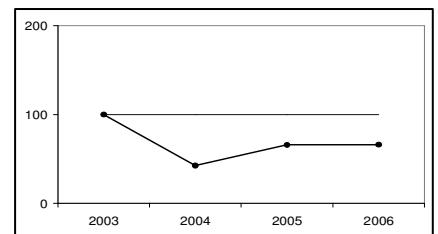
Figuur 1. Klein koolwitje

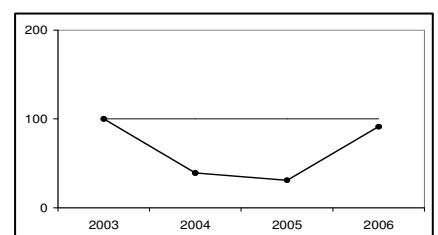
Figuur 2. Groot koolwitje

Figuur 3. Klein geaderd witje

Figuur 4. Kleine vos

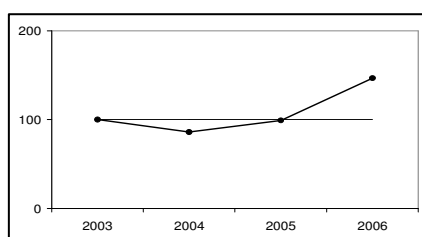
Figuur 5. Atalanta

Atalanta *Vanessa atalanta*

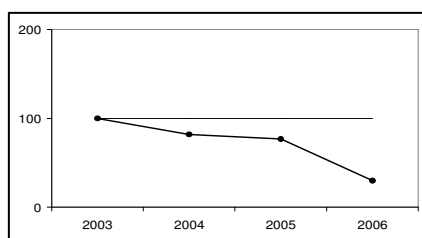
De jaren 2003 en 2006 waren goede jaren voor de Atalanta. In tegenstelling tot andere jaren was de Atalanta in 2006 veel gezien in de maand september. Dit waren overigens duidelijk niet de laatste exemplaren, want door het gehele land werden nog tot in de wintermaanden atalanta's waargenomen.

Icarusblauwtje *Polyommatus icarus*

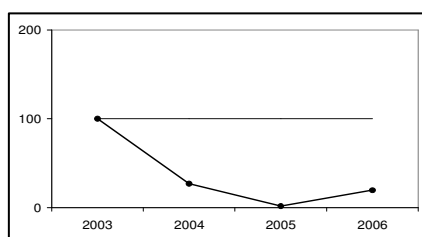
Slechts op 31 van de 51 vlinderroutes zijn icarusblauwtjes gezien. Als ze er zitten en het is een mooie bloemrijke grazige vegetatie dan kunnen ze er met enkele

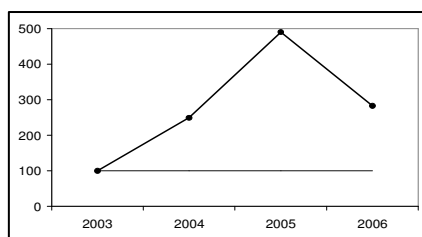
Figuur 6. Icarusblauwtje

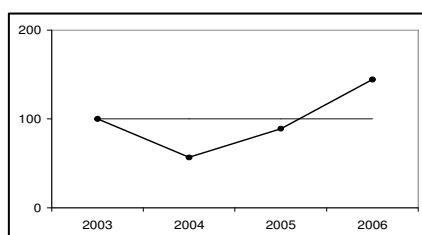
Figuur 7. Argusvlinder

Figuur 8. Distelvlinder

Figuur 9. Zwartspriddikkopje

Figuur 10. Gehakkelde aurelia

tientallen worden aangetroffen. Dit prachtige vlindertje staat met 1.083 exemplaren nog net boven de 1.000 waargenomen exemplaren in de afgelopen vier jaar. Op landelijk schaal is van deze soort een lichte toename geconstateerd. De toename in 2006 wordt voornamelijk veroorzaakt door het grote aantal op de vlinderroute langs en nabij de Wilgenplas.

Argusvlinder *Lasiommata megera*

Helaas gelijk aan de landelijke trend laat de Argusvlinder het ook in Rotterdam steeds meer afweten. Bedroeg het totaal aantal waargenomen Rotterdamse argusvlinders in 2003 nog 274 exemplaren, in 2006 kwam de teller niet verder dan 67. De grootste afname is geconstateerd op de vlinderroute natuurtuin Prinsenspark. Enkele kilometers noordelijker ligt in de Nespolder de enige vlinderroute waar in 2006 nog meer dan tien waarnemingen zijn gedaan.

Distelvlinder *Vanessa cardui*

De trekvlinder bij uitstek. Het aantal wisselt met de jaren, afhankelijk van de weersomstandigheden op de lange reis vanuit noordelijk Afrika naar Nederland. Het laatste goede jaar betrof de warme zomer van 2003, zowel landelijk als in Rotterdam. Wat zal de zomer van 2007 brengen?

Zwartspriddikkopje *Thymelicus lineola*

Gelijk aan het Icarusblauwtje is het Zwartspriddikkopje een vlinder van bloemrijke grazige vegetaties en meer honkvast dan de andere soorten in deze top tien. De soort is bekend van slechts negen vlinderroutes en in 2006 was er slechts op één route sprake van een toename, namelijk op de vlinderroute Nespolder. De piek in 2005 werd veroorzaakt door de relatief grote aantallen op de vlinderroutes Kleinpolderplein/Schansbrug, Ommoordse Veld Oost en Wilgenplas. Op de eerste van deze drie was het aantal exemplaren al op z'n retour ten opzichte van 2004, van laatste twee routes is dit onbekend omdat deze toen nog niet waren uitgezet. Op alle drie de routes was het aantal in 2006 nog lager. Landelijk was er tot en met 2005 sprake van een lichte toename. Hopelijk heeft de Rotterdamse afname in 2006 zich niet landelijk voorgedaan.

Gehakkelde aurelia *Polygonia c-album*

Landelijk gezien neemt de Gehakkelde aurelia sinds midden jaren negentig toe. In Rotterdam lijkt ook sprake te zijn van deze toename, al kunnen we hier nog niet putten uit zoveel jaren gegevens. Ondanks het feit dat de soort met 'slechts' 493 exemplaren deze lijst afsluit, is de Gehakkelde aurelia toch nog op 43 vlinderroutes gezien. De Nespolder en Plaszoom in het Kralingse Bos vormen voor deze soort twee belangrijke routes, al was het aantal op laatstgenoemde route in 2006 laag.

Opvallend weinig: het Bruin zandoogje

Terwijl de landelijke lijst wordt aangevoerd door het Bruin zandoogje (*Maniola jurtina*), blijft deze in Rotterdam enkel beperkt tot de stadsranden, met in de zuidrand (Charloise Lagedijk, Schulpweg en Vossendijk in Hoogvliet) de hoogste aantallen. De reden hiervoor is dat Rotterdam op de grens ligt van een gebied, wat zich uitstrekt over onder andere het oostelijk deel van de provincie Zuid-Holland, waar het Bruin zandoogje door onbekende redenen niet voorkomt (Bos *et al.* 2006).

Literatuur

- Bos, F., M. Bosveld, D. Groenendijk, C. van Swaay, I. Wynhoff & De Vlinderstichting. 2006. De dagvlinders van Nederland, verspreiding en bescherming (Lepidoptera: Hesperioidea, Papilionoidea). Nederlandse Fauna 7. Leiden. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey. Nederland.
- Van Swaay, C.A.M., D. Groenendijk & C. Plate. 2006. Vlinders en libellen geteld. Jaarverslag 2005. Rapport VS2006.020. De Vlinderstichting, Wageningen.

De indexen in de grafieken zijn berekend door het aantal waargenomen exemplaren te delen door het aantal veldbezoeken per seizoen. Vervolgens is het aantal uit 2003 op 100 gesteld.

Met dank aan: de vrijwilligers, Rotterdams Milieucentrum, De Vlinderstichting en het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Insecten in het Kralingse Bos

Mark Grutters

Monitoring Kralingse Bos

Sinds 2003 wordt het Kralingse Bos onderzocht op het voorkomen van flora, libellen, dagvlinders, sprinkhanen, amfibieën, broedvogels en vleermuizen. Dit gebeurt in het kader van een natuurmonitor, die als doel heeft de ontwikkelingen van de verschillende soortgroepen te volgen. De kennis die hierbij opgedaan wordt kan vervolgens weer gebruikt worden bij de inrichting en het beheer van het gebied. Insecten worden in dit meetnet jaarlijks geteld, omdat ze vaak sneller reageren op veranderingen in hun leefmilieu dan bijvoorbeeld flora en amfibieën. De opmars van zuidelijke insectensoorten is ook in Rotterdam niet onopgemerkt voorbijgegaan. Zo werd in het Kralingse bos in 2006 een Zuidelijke keizerlibel (*Anax parthenope*) waargenomen, een zwerver die zich afgelopen jaar voor het eerst in Nederland heeft voortgeplant. Ook bij de sprinkhanen zijn een aantal zuidelijke soorten in opkomst. Hiervan zijn Zuidelijk spitskopje (*Conocephalus discolor*) en Sikkelsprinkhaan (*Phaneroptera falcata*) in 2006 voor het eerst ook in het Kralingse bos gezien, vooralsnog buiten de monitoring zelf.

▲ De Zuidelijke keizerlibel van de Maasvlakte (foto: Floris Brekelmans)

Libellen

De eerste resultaten van de libellenmonitoring in 2003 lieten al zien dat het Kralingse Bos voor Rotterdamse begrippen vrij hoge aantallen herbergt van verschillende soorten. Gedurende vier jaren

van monitoring zijn negentien soorten waargenomen, waaronder ook soorten die elders in Rotterdam zeldzaam zijn als Vroege glazenmaker (*Aeshna isoceles*) en de Rode-Lijstsoorten Glassnijder (*Brachytron pratense*) en Bruine glazenmaker (*Aeshna grandis*). Het aantal waarnemingen van de Glassnijder in het Kralingse Bos is niet bemoedigend: in 2006 is er maar één exemplaar waargenomen. De Vroege glazenmaker daarentegen blijft zich echter verspreiden in het Kralingse Bos. De Bruine glazenmaker is in 2005 en 2006 niet meer waargenomen, de status van deze soort in het Kralingse Bos blijft onduidelijk. Het Lantaarntje (*Ischnura elegans*) is hier de meeste algemene soort, net als landelijk het geval is. Buiten de Kralingse Plas zelf is de hoeveelheid voor libellen geschikt open water in het gebied redelijk. De meeste libellensoorten prefereren wateren met voldoende ondergedoken waterplanten en een goed ontwikkelde oevervegetatie. Hier vinden ze geschikt jachtgebied, en het biedt mogelijkheden om te rusten en om eitjes af te zetten. Het gedeelte van het Kralingse Bos dat het beste is voor libellen, is de noord- en noordwestzijde van het park, waar verschillende singels en poelen te vinden zijn. Ook de Plaszoom biedt goed leefgebied voor verschillende soorten juffers. De wateren en greppels in de beboste delen van het park zijn ongeschikt door overmatige beschaduwing. In zulke gedeeltes is eigenlijk alleen nog de Houtpantserjuffer (*Lestes viridis*) aan te treffen, een soort die zijn eitjes afzet op houtige planten direct langs de oever.

In de winter van 2003/2004 zijn in het Kralingse Bos enkele nieuwe poelen aangelegd. De Platbuik (*Libellula depressa*), een uitgesproken pioniersoort, heeft deze direct gekoloniseerd. Het pionierkarakter van deze poelen zal snel weer verloren gaan doordat ze uiteindelijk dichtgroeien met helofyten en submerse

aquatische vegetatie. Deze successie is er waarschijnlijk de oorzaak van dat de Platbuik sinds 2004 in aantal afneemt in het gebied. Een verwante korenbout, de Viervlek (*Libellula quadrimaculata*), is niet gebonden aan pioniersituaties. De aantallen van deze soort nemen nog steeds toe bij de nieuwe poelen. Omdat deze soort in de regio vrij kritisch is met betrekking tot zijn voortplantingswater, is dit een positieve ontwikkeling. Bij de nieuw aangelegde poelen waren in 2004 ook hoge aantallen van de Kleine roodoogjuffer (*Erythromma viridulum*) te vinden. Bij wateren waar die winter gebaggerd was, waren de aantallen juist zeer laag, bij andere, niet gebaggerde wateren waren de aantallen hoog. Waarschijnlijk werd dit veroorzaakt door de zachte winter van 2003/2004: de watertemperatuur is voor deze soort van invloed op het aantal overlevende dieren. Dit is er waarschijnlijk ook de oorzaak van dat sinds 1980 de soort landelijk in de lift zit.

Het afgelopen jaar was zowel wat soorten als aantallen betreft het beste sinds het begin van de monitoring. Bijzonder was de waarneming van de Zuidelijke keizerlibel (*Anax parthenope*), waarvan een mannelijk exemplaar verschillende dagen een territorium bezette. Dit is een soort waarvan zwervende exemplaren uit Zuid(oost) Europa in Nederland gevonden kunnen worden. 2006 was landelijk een topjaar, met waarnemingen in het hele land. Ook de Geelvlekheidlibel (*Sympetrum flaveolum*) is een echte zwerver: de waarnemingen uit 2006 hoeven niet op vestiging van deze soort in het Kralingse bos te wijzen. Een soort die zich wel recent in het Kralingse Bos gevestigd heeft, is de Azuurwaterjuffer (*Coenagrion puella*). Landelijk gezien is dit een algemene soort, die afhankelijk is van de aanwezigheid van drijvende waterplanten. Met de verbetering van de ecologische toestand van het Kralingse Bos wordt verwacht dat de aantallen nog verder zullen toenemen. Nu

is het wachten op de Vuurjuffer (*Pyrrhosoma nymphula*). Deze rode juffer heeft voorkeur voor rijke oevervegetaties met licht beschaduwde plekken. Deze kan zich mogelijk op korte termijn in het Kralingse Bos vestigen.

Dagvlinders

De hoogste aantallen dagvlindersoorten vind je doorgaans in goed ontwikkelde zoom- en mantelvegetaties en in structuurrijke, kruidenrijke grazige vegetaties. In het Kralingse Bos zijn slechts hier en daar meer open gedeelten met enkele kruidenrijke hoekjes te vinden. Het is dan ook niet verbazend dat geconcludeerd kan worden dat voor dagvlinders het Kralingse Bos niet bijzonder interessant is. In totaal zijn gedurende de vier jaren van monitoring zestien soorten aangetroffen. De hoogste aantallen worden gevonden bij de weinig kritische soorten als de twee kleine witjes en Gehakelde aurelia (*Polygonia c-album*). Klein geaderd witje (*Pieris napi*) en Klein koolwitje (*Pieris rapae*) nemen de afgelopen jaren in aantal toe, mogelijk door verbeterd nectaraanbod. Meer kritische soorten als bijvoorbeeld Kleine vuurvlinder (*Lycaena phlaeas*) komen lokaal voor en in kleine dichtheden. Dit is een soort van kruidenrijke graslanden, maar kan nog op voedselrijkere plekken gezien worden als bijvoorbeeld het Bruin blauwtje (*Plebeius agestis*) of Icarusblauwtje (*Polyommatus icarus*). De verspreiding van de laatste twee soorten is beperkt tot schrale, kruidenrijke graslanden buiten het Kralingse Bos, al wordt het Icarusblauwtje een enkele maal hier wel waargenomen. Een typische soort die in een bosachtige omgeving vaak wordt gevonden is Boomblauwtje (*Celastrina argiolus*), mits zijn waardplant Klimop (*Hedera helix*) of Hulst (*Ilex aquifolium*) aanwezig is.

De telling in 2006 heeft het hoogste aantal soorten opgeleverd sinds het begin van de monitoring. In 2006 werd het Bruin zandoogje (*Maniola jurtina*) voor het eerst waargenomen in het Kralingse Bos. Waarschijnlijk betrof dit een zwervend exemplaar. Ook het Bont zandoogje dook dat jaar voor het eerst op. Deze vlinder was wel al bekend uit het Kralingse Bos, maar was nog niet tijdens een vlindertelling waargenomen. Gezien de landelijke

toename van de soort kan verwacht worden dat het Bont zandoogje zich blijvend vestigt in het Kralingse bos.

2006 was ook een goed jaar voor de Atalanta (*Vanessa atalanta*). Deze trekvlinder wordt jaarlijks in wisselende aantallen gezien, maar nooit zoveel als in 2006. Waarschijnlijk was dit een gevolg van de warme zomer, die ook bij andere soortgroepen zorgde voor veel waarnemingen van zuidelijke soorten. De Eikenpage (*Neozephyrus quercus*) is een bijzondere soort die voorkomt in het Kralingse Bos. Deze vlinder is moeilijk te zien op een telling: ze houden zich doorgaans hoog in eikenbomen op en zijn gemakkelijk over het hoofd te zien. Waarnemingen in de afgelopen twee jaar zijn alleen gedaan buiten de monitoringsronden om. Waarschijnlijk heeft de Eikenpage een vaste populatie in het Kralingse Bos, net als in het Zuiderpark.

▲ Bont zandoogje (foto: Mark Grutters)

Sprinkhanen

Het aantal soorten sprinkhanen dat in het Kralingse Bos gevonden is, is in alle jaren van het onderzoek beperkt gebleven. Over het algemeen vindt men sprinkhanen vooral op plekken die goed kunnen opwarmen, en in bosachtige omgeving is deze habitat gewoonlijk schaars. Met name de veldsprinkhanen zijn gebonden aan schrale, grazige vegetaties. De dichtheden hiervan zijn dan ook zeer laag.

Er zijn dertien soorten sprinkhanen in het Kralingse Bos aangetroffen, waarvan negen op de monitoringsronden. In wat vochtiger vegetaties kan het Gewoon spitskopje (*Conocephalus dorsalis*) gezien worden. In

het Kralingse Bos wordt deze soort vaak langs oevers gevonden. Nieuw in het Kralingse bos is het Zuidelijk spitskopje. Deze soort verspreidt zich momenteel snel door Nederland. In 2003 is hij voor het eerst in Rotterdam waargenomen, en in 2006 ook in het Kralingse Bos. Andere nieuwe soorten zijn Sikkelsprinkhaan en Veenmol (*Gryllotalpa gryllotalpa*), die allebei in 2006 voor het eerst in het Kralingse bos gezien zijn. De Veenmol is een soort die wel van oudsher in Nederland voorkomt. Zijn naam geeft al aan dat hij een ondergronds leven leidt, en doordat hij vrijwel alleen 's nachts roept, wordt hij weinig waargenomen. Toch is de Veenmol niet zeldzaam in West Nederland, hoewel hij flink in aantal is achteruitgegaan. Hij komt voor in vochtige, humusrijke bodems, waar hij vaak een holletje heeft aan een slootkant. Waarschijnlijk is de soort vanaf de Groene Corridor naar het Kralingse Bos gekomen. De waarneming van de Sikkelsprinkhaan betreft waarschijnlijk een zwervend exemplaar, deze soort is niet bij de monitoring waargenomen. Ook de Sikkelsprinkhaan leidt een verborgen leven, en het geluid is weinig opvallend. Landelijk neemt de soort toe, en wellicht zal hij zich op termijn ook in het Kralingse Bos vestigen. De Sikkelsprinkhaan zal profiteren van een beheer gericht op het creëren van natuurlijke bosranden, waarbij open vegetatie overgaat naar bos via structuurrijke plekken met opslag van struiken en jonge boompjes.

Het is waarschijnlijk een kwestie van tijd voordat ook de Zuidelijke boomsprinkhaan in het Kralingse Bos opduikt. Dit is het mediterrane broertje van de in het Kralingse Bos algemene Boomsprinkhaan (*Meconema thalassinum*). De "gewone" Boomsprinkhaan zit, zoals zijn naam al aangeeft, in bomen, en kan gevonden worden door aan takken te schudden. De Zuidelijke boomsprinkhaan komt in de zelfde biotoop voor, en wordt vooral in het najaar gezien wanneer hij in verlichte portieken en rond buitenverlichting van gebouwen wordt gezien. In Rotterdam is hij de laatste jaren erg algemeen geworden. Let dus goed op als u een boomsprinkhaan ziet.

excursie Winterwatervogels

Maurice Backerra

In het kader van het project Natuur in Kaart is op zaterdagochtend 18 november een excursie naar de Zevenhuizerplas georganiseerd. De beginnende watervogeltellers konden hier kennismaken met enkele watervogels welke in de wintermaanden in Rotterdam en omgeving kunnen worden aangetroffen. Twee weken later, op zaterdagochtend 2 december volgde een excursie op dezelfde plaats en zelfde tijd. Nu echter bezochten de reeds ervaren watervogeltellers de Zevenhuizerplas om hun door de jaren opgebouwde kennis weer even op te frissen. Dit onder leiding van Garry Bakker en ondergetekende. Hieronder volgt een kort verslag van de eerste excursie. De tweede excursie is helaas vroegtijdig afgebroken vanwege het slechte weer.

Op zaterdag 18 november, rond tien uur vertrok een groep van circa dertig cursisten vanaf restaurant De Strandgaper zuidwaarts om een rondje te maken rondom de oude Zevenhuizerplas. Direct ter hoogte van De Strandgaper werd kennis gemaakt met een grote groep van de Grauwe gans (*Anser anser*). Daarachter lag een grote groep Kuifeend (*Aythya fuligula*) en Tafeleend (*A. ferina*). In de vlakbij gelegen rietkraag zuidwaarts werden de contactroep en op het moment van passeren de schreeuwerige alarmroep van een Waterral (*Rallus aquaticus*) gehoord. Aan het einde van deze rietkraag konden de mannetjes van de Tafeleend goed bestudeerd worden. Verder lopend richting enkele soepganzen (waaronder twee kruisingen tussen Canadese gans en Grauwe gans) vlogen

drie exemplaren van de Kolgans (*A. albifrons*) over. Intussen was de eerste groep overvliegende smienten (*Mareca penelope*) waargenomen. Deze groep werd vergezeld van enkele krakeenden (*M. strepera*) en landde uiteindelijk in het midden van de westelijke plas. Deze groep werd nog enkele malen aangevuld door grote groepen komend vanuit oostelijke richting. Uiteindelijk bevond zich midden op de plas een groep van wel 1.500 tot 2.000 smienten.

Hoogtepunt was een voorbijvliegende Roerdomp (*Botaurus stellaris*). Deze kwam uit noordelijk richting over het water gevlogen en verdween in een vlakbij ons gelegen rietkraag in de zuidoosthoek van de westelijke plas.

cursus Nachtvinders

Mark Grutters

Dinsdagavond 31 januari werd door Dick Groenendijk van De Vlinderstichting een cursus nachtvinders herkennen gegeven. Nachtvinders krijgen steeds vaker de aandacht die ze verdienen. Het fenomeen "Nationale NachtvinderNacht", overgenomen van de Engelsen, vindt inmiddels ook jaarlijks in Nederland onder veel belangstelling plaats. Net als deze nacht wordt de cursusavond georganiseerd door De Vlinderstichting om het publiek kennis te laten maken met nachtvinders. Het grootste deel van de cursisten had vooral ervaring met dagvlinders, voor een aantal personen waren nachtvinders al bekend terrein. Dick gaf met zijn presentatie inzicht in de levenswijze en herkenning van de verschillende families. Een aantal soorten als de Sint-Jansvlinder (*Zygaena vicia*) kom je overdag tegen, maar naar de meeste soorten moet je echt zoeken. En als je ze dan gevonden hebt, moet je ze nog

kunnen herkennen. Gedurende de presentatie verwijst Dick verschillende malen naar de recent uitgebrachte nachtvindergids, en geeft hij aan hoe dit boek gebruikt kan worden bij determinatie van soorten. In Nederland komen zo'n 2400 vlinders voor, waarvan de overgrote meerderheid nachtvinders zijn. Deze worden weer onderverdeeld in macro- en micronachtvinders, waarbij Dick er op wees dat hier helemaal geen wetenschappelijke basis aan ten grondslag ligt. De tweedeling heeft een lange geschiedenis en is vooral pragmatisch. Samengevat: macro's zijn groot en micro's klein. De cursus ging alleen over macronachtvinders, toch nog zo'n 900 soorten in Nederland, verdeeld over een paar grote en vele kleine families. Tijdens de presentatie legt Dick ons uit hoe deze families uit elkaar gehouden kunnen worden aan de hand van algemene kenmerken. Ook kwamen de hierbij

onvermijdelijke uitzonderingen aan bod. Na de pauze werd ingegaan op hoe je precies nachtvinders te zien kunt krijgen en werd de dynamiek van de nachtvinderpopulatie besproken. Waarnemingen laten bijvoorbeeld zien dat de Ringelrups (*Malacosoma neustria*) sterk achteruit gegaan is de laatste jaren. Trekkers als de Kolibrievlinder (*Macroglossum stellatarum*) kunnen flink in aantal variëren, en nog nooit waren zoveel waarnemingen hiervan gemeld als de afgelopen jaren. Ook andere soorten trekvlinders worden de laatste jaren opvallend veel gezien. Elk jaar heeft weer verassingen in petto wat trekvlinders betreft. Al met al blijken nachtvinders een boeiende groep te zijn, waar nog veel aan te ontdekken valt. Dick heeft op deze avond ongetwijfeld wat van zijn enthousiasme over kunnen brengen op toekomstige nachtvinderaars.

Soort van maand april: Parapluitjesmos

Remko Andeweg

In het kader van het door de VOFF (Vereniging voor onderzoek aan flora en fauna) opgezette project Soort van de maand is in april de beurt aan het Parapluitjesmos (*Marchantia polymorpha*).

Parapluitjesmos is een zogenaamd thalleus levermos, wat inhoudt dat de plant niet, zoals veel andere mossen, is opgedeeld in stengels en bladeren maar het grootste deel van het jaar uitsluitend bestaat uit een tegen de ondergrond gedrukte platte structuur, het thallus. Dit thallus is meestal wat vettig en leerachtig van aard en het is dus heel iets anders dan het zachte mos waar je je na een lange wandeling of in romantische stemming in zou willen neervlijen.

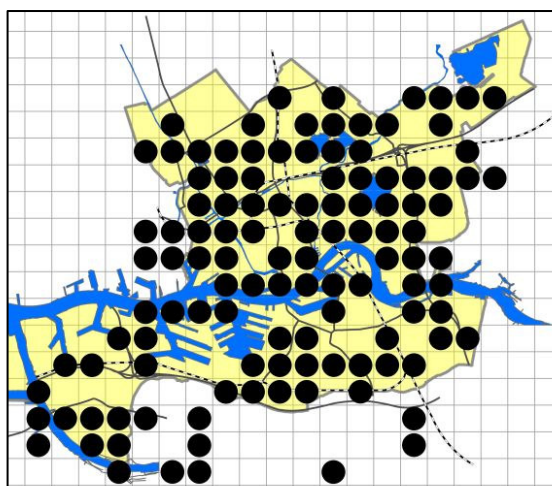
Er komen in Nederland diverse thalleuze levermossen voor en om al die groene flapjes van elkaar te onderscheiden is wat meer inhoudelijke kennis en op zijn minst een behoorlijke loupe noodzakelijk. Het parapluitjesmos is echter in bepaalde delen van het jaar ook zonder hulpmiddelen voor iedereen te herkennen. Vanaf deze tijd (april) groeien uit het thallus namelijk kleine groene paddestoelvormige orgaantjes: de parapluitjes waar de soort zijn naam aan dankt. Deze parapluitjes zijn er in twee soorten die groeien aan verschillende planten: laag, bleek gekleurd en ondiep ingesneden bij mannelijke planten of

hogere, groenere en in echte baleinen verdeelde exemplaren aan de vrouwelijke planten. Zoals het vervolgens gaat met mannelijke en vrouwelijke organen produceren deze parapluitjes zaad- en eicellen. Wanneer er regen valt op de lage mannelijke parapluitjes dan spat het water met de zaadcellen tegen de onderkant van de vrouwelijke paraplu's en kan er bevruchting plaatsvinden waarna met enige tussenstappen weer sporen worden gevormd waaruit nieuwe mosplantjes kunnen ontstaan. Het is allemaal wat omslachtig maar je zou denken dat de plant er, gezien zijn brede voorkomen, uitstekend mee wekomt. De geslachtelijke voortplanting is echter niet de enige wijze waarop parapluitjesmos zich vermeerderd. Het hele jaar door, dus ook buiten de periode waarin we de soort aan zijn parapluitjes kunnen herkennen, zijn op het thallusoppervlak kleine bekertjes met gewimperde randen te vinden. In deze bekertjes liggen, als eieren in een nestje, kleine groene korreltjes (dit is allemaal nog net met het blote oog te doen). Om de vergelijking met de eieren in het nest voort te zetten heten deze korreltjes broedkorrels. Ook hier vertrouwt de plant weer op de regen en het is de bedoeling dat wanneer een regendruppel recht in zo'n bekertje valt de broedkorrels wegspatten waarna uit die korrels ook weer jonge plantjes kunnen groeien. Deze broedbekers en –korrels

vinden we ook bij een soort die vegetatief nogal op Parapluitjesmos lijkt maar die nooit parapluitjes maakt, het Halvemaantjesmos (*Lunularia cruciata*). Hier hebben de broedbekers echter geen wimpers aan de rand en is die rand als het ware half in het thallus verzonken waardoor zij de vorm van een halve maan hebben.

Parapluitjesmos komt algemeen voor in Rotterdam (zie verspreidingskaartje), in Nederland en zelfs in alle gematigde streken van de wereld. De soort groeit op vochtige, voedselrijke en vaak wat verstoorde plekken, op de grond of op natte muren. We vinden hem dan ook onder allerlei omstandigheden zoals tuinen, parken, paden, spoorlijnen en braakliggende terreinen maar ook soms massaal op het natte deel onderaan kademuren, zoals mooi te zien is in historisch Delfshaven. Ook het halvemaantjesmos komt in Rotterdam algemeen voor, wat een bijzonderheid is want dit mos is landelijk veel zeldzamer.

Ondanks zijn algemene voorkomen zijn meldingen van parapluitjesmos interessant omdat de VOFF aan dit project een fenologisch onderzoek naar de invloed van het weer op het tijdstip van het verschijnen van de parapluitjes heeft gekoppeld. Waarnemingen zijn daarom welkom op www.soortvandemaand.nl.

Met dank aan Hans de Bruijn die met zijn jarenlange inzet de gegevens van bijgaand verspreidingskaartje heeft verzameld.

◀◀ verspreiding van Parapluitjesmos in Rotterdam (bron gegevens: Hans de Bruijn)

◀ Parapluitjesmos (foto: Laurens Sparrius)

Bijzondere waarnemingen

Bijzondere waarnemingen van flora en fauna kunt u melden middels het email-adres waarneming@nmr.nl, per post of telefoon (zie colofon). Hieronder treft u een klein deel van de aan ons gemelde waarnemingen.

Paddestoelen

-Cedergrondbekerzwam (*Geopora sumneriana*). In 2002 is redelijk intensief gezocht naar deze tot dan toe nog in Nederland te boek staande zeldzame zwam. Deze bleek algemener dan gedacht (zie Natuurlijk Rotterdam 2002 (2)). Dit voorjaar is de soort weer met honderd exemplaren op een braakliggend terrein in IJsselmonde gemeld (C. de Groot).

Planten

-Ijzervaren (*Cyrtomium falcatum* en *C. fortune*). In januari werden twee soorten ijzervaren op twee plaatsen op de muur rond de RK Begraafplaats in Crooswijk gevonden (R. Andeweg). De eerste soort is hiermee na enige jaren weer terug in Rotterdam. De tweede soort is nieuw voor de stad maar lijkt wat vaker voor te gaan komen en werd vlak daarna ook in Amsterdam gevonden (T. Denters).

Insecten

-Oranjetipje (*Anthocharis cardamines*). Langs de Nancy Zeelenbergsingel is op 6 april een mannetje waargenomen (C. Sips). Wij zijn zeer geïnteresseerd in Rotterdamse waarnemingen van deze prachtige vlinder!

Vogels

-Kwak (*Nycticorax nycticorax*). Drie paartjes hebben hun heenkomen in Het Park gevonden (eerste melding op 31 maart 2007 door C. van Rijswijk).
-Halsbandparkiet (*Psittacula krameri*). Op 16 december 2006 werden 's avonds 868 exemplaren op de slaappleats in Overschie geteld (D. Hoek, J. Punt & G.

Goedhart). Dit is bijna een verdriedubbeling ten opzichte van de telling in 2004.

-Zwarte roodstaart (*Phoenicurus ochruros*). Deze typische vogel van stenige en dus stadse milieus is weer op verschillende plekken waargenomen: in een tuin aan de Dordtse Straatweg (T. Hagendijk), Schaardijk (H. Besjes) en vlakbij het Centraal Station (P. van Dalen).

▲ Kwak in Het Park (foto: Jaap van Leeuwen)

Recente publicaties

Recente bSR-rapporten

- Bakker, G. & R.W.G. Andeweg. 2007. Flora en fauna van de Zevenhuizerplas; een verkenning. bSR-rapport 83. bSR ecologisch advies, Rotterdam.
- Brekelmans, F.L.A. 2006. Monitoring Flora en Fauna van het Kralingse Bos – resultaten 2006. bSR-rapport 79. bSR ecologisch advies, Rotterdam.
- Brekelmans, F.L.A. & E. Jansen. 2006. Vleermuisverblijf Doorn – overzicht van mogelijkheden voor aanleg zomer- en winterverblijfplaats. bSR-rapport 77. bSR ecologisch advies, Rotterdam/ Zoogdiervereniging VZZ, Arnhem.
- Bakker, G., M.A.J. Grutters, M.M.E. Backerra & M.J. Epe 2006. Natuurmeetnet Zuiderpark 2006 - Opzet, resultaten & analyse. bSR-rapport 73. bSR ecologisch advies, Rotterdam.
- Backerra, M.M.E & M.J. Epe. 2006. Vleermuizen in Rotterdam; een overzicht van de periode 1998 - 2005. bSR-rapport 62. bSR ecologisch advies, Rotterdam.
- Andeweg, R.W.G. 2006. Bosvegetatie in het Kralingse Bos. bSR-rapport 60. bSR ecologisch advies, Rotterdam.

Stadsecologische reeks

- Andeweg, R. & P. Florusse. 2002. Vreemde planten in Rotterdam. Stadsecologische reeks nr. 4. Natuurmuseum Rotterdam, ISBN 90-73424-17-8 (€ 15,85).
- Reumer, J.W.F. 2000. Stadsecologie, de stedelijke omgeving als ecosysteem. Stadsecologische reeks nr.3. Natuurmuseum Rotterdam, ISBN 90-73424-15-1 (€ 16,-).
- Reumer, J.W.F. & B.E. van Muijen. 1996. Het Rijndam Terrein te Rotterdam; natuur, geschiedenis en huidig gebruik. Stadsecologische reeks nr.2. Natuurmuseum Rotterdam, ISBN 90-73424-11-9 (€ 7,-).
- Andeweg, R. 1994. Muurplanten in Rotterdam. Stadsecologische reeks nr.1. Natuurmuseum Rotterdam, ISBN 90-73424-08-9 (€ 9,10).

Publicaties waarachter een prijs vermeld staat kunnen besteld worden door overmaking van het betreffende bedrag op Postbanknummer 511071 van het Natuurmuseum Rotterdam te Rotterdam, onder vermelding van de naam van de publicatie. Het bedrag is inclusief porto.

COLOFON

Natuurlijk Rotterdam is een uitgave van bSR en verschijnt drie keer per jaar.

Eindredactie: Martin Epe & Maurice Backerra

Ontwerp/opmaak: Floris Brekelmans en Jaap van Leeuwen.

Abonnement: gratis. Abonnementen kunnen schriftelijk en per e-mail worden aangevraagd.

bSR is een ecologisch adviesbureau, verbonden aan het Natuurhistorisch Museum Rotterdam.

bSR ecologisch advies
Westzeedijk 345
Postbus 23452
3001 KL Rotterdam
tel. 010 436 42 22
fax 010 436 43 99
e-mail: bSR@nmr.nl

www.bureaustadsnatuur.nl

Adreswijzigingen, opzeggingen e.d. kunnen schriftelijk of per e-mail worden doorgegeven aan bSR.

Natuurlijk Rotterdam verschijnt in een oplage van 1.100 exemplaren.

ISSN 1572-2317